

Povratak čuđenju

Moglo bi se reći da je Heideggerovo odvajanje, odustajanje, čak oprostaj od filozofije nit vodilja njegova svekolikog misaonog puta.¹ Nastojanje u tom smjeru vidljivo je tako reći od prvih dana njegova stupanja u filozofski krajolik (ponajprije u ranom glavnom djelu *Bivstvovanje i vrijeme* iz 1927. godine), da bi uvjerljivo pretegnulo nakon tzv. okreta (*Kebre*),² kad je njegovo mišljenje uistinu krenulo navlastitim putem, dobivši nov i snažan stimulans (o čemu ponajbolje svjedoči njegovo drugo veliko značajno djelo *Prinosi filozofiji* iz 1936-38. godine). No čini se da se tek pri kraju svojega misaonog puta Heidegger odvažio bez krznanja otkriti svoju pravu intenciju i otvoreno prozboriti o kraju filozofije. Ustanovio je da filozofija danas leži na umoru, da je iscrpila sve svoje bitne mogućnosti, ukratko da je odigrala svoju ulogu.³

¹ Poblize o tome Françoise Dastur, *Heidegger et la pensée à venir*, Paris 2011.

² O višeznačnosti ovoga Heideggerova izričaja vidi Jean Grondin, *Le tournant dans la pensée de Martin Heidegger*, Paris 1987.

³ Hannah Arendt entuzijastično je prihvatila Heideggerovu tezu o kraju filozofije. Usp. Hannah Arendt, *Martin Heidegger, Briefe 1925 bis 1975*, Frankfurt/M. 2002, str. 195, 198: »Prebrodimo li unekoliko sretno idućih nekoliko desetljeća, što naravno nipošto nije sigurno, tek će se pokazati koliko taj kraj ima dobroga i koliko će dobra ostaviti onima koji će prispjeti nakon nas [...] Naravski, to je i kraj pozitivizma i mnogih neopozitivističkih pokušaja. Ja već od prije mnogo godina mislim – otkako sam pročitala *Uvođenje u metafiziku* – da si Ti mišljenjem-do-kraja metafizike i filozofije zbilja načinio prostora za mišljenje bez reko hvata, vjerojatno i bez spekulacije, ali u slobodi.« Uz to više Simona Forti, »La fine

Očito je da to Heideggerovo odvajanje od filozofije nije moglo biti motivirano bagatelizirajućim odnosom spram same filozofije. Naprotiv, valja ga shvatiti kao neizbježnu konsekvencu njegova glavnog nastojanja. A glavno je Heideggerovo nastojanje u tomu da bolje označi samu »stvar mišljenja«, koja je filozofiji ostala skrivena, izmaknuta, uskraćena. U stanovitom smislu Heidegger je zapravo kanio ponoviti jednom već prijeđeni put, samo u protivnom smjeru. Naime, dok je nekoć mišljenje bilo polazištem od kojeg se krenulo u filozofiju, Heidegger će poći od filozofije kako bi se vratio u mišljenje.⁴ Osvijetlimo sad nosivi element njegova nastojanja da oštrije i od same filozofije razumije izvornu zadaću mišljenja, kako bi doprinio njezinoj zbiljskoj izvedbi.

Krucijalno pitanje što ga Heidegger postavlja u predavanju *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*⁵ pitanje je u kojem smislu (doslovno: *inwiefern*, ukoliko) je filozofija ušla u svoj kraj. Naime, ovdje i sada, u naše (moderno) doba i u sklopu svjetske civilizacije.

Ishodišna tvrdnja kojom Heidegger počinje odgovarati na pitanje koje je sam postavio ima oblik jednadžbe

della metafisica come origine ed orizzonte della riflessione arendtiana«, u: ista, *Hannah Arendt tra filosofia e politica*, Milano 2006, str. 35-79.

⁴ Usp. Henri Birault, *Heidegger et l'expérience de la pensée*, Paris 1978.

⁵ Predavanje »Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denkens« objavljeno je 1969. u zbirci *Zur Sache des Denkens*. Predavanje se inače prvi put pojavilo na francuskom jeziku u prijevodu Jeana Beau-freta i Françoisia Fédiera u: *Kierkegaard vivant: Colloque organisé par l'Unesco à Paris 21 au 23 avril*, Paris 1966, str. 167-204. O različitim implikacijama Heideggerova govora o kraju filozofije vidi Pietro de Vitiis, *Heidegger e la fine della filosofia*, Firenze 1974.

i glasi: *Filozofija je metafizika*.⁶ Jednadžba nipošto nije samorazumljiva. Na koji način Heidegger utemeljuje svoje izjednačenje filozofije i metafizike?

Nakon ishodišnog izjednačenja filozofije i metafizike, Heidegger odmah prelazi na određenje metafizike. Metafizika je mišljenje bivstvujućeg u cjelini, odnosno svijeta, čovjeka i Boga, i to s obzirom na bivstvovanje, odnosno s obzirom na pripadanje bivstvujućeg bivstvovanju, odnosno supripadnost bivstvovanja i bivstvujućeg kao bivstvujućeg u bivstvovanju. A bivstvovanje bivstvujućeg se od početka filozofije i zajedno s tim početkom pokazuje kao *arche*, dakle kao počelo i temelj. Bivstvovanje kao temelj utemeljuje bivstvujuće na taj način da ga privodi - »privoditi« ne znači ni stvarati ni proizvoditi - u njegovo svakoputno prisustvovanje, da mu daje prisutnost. Temelj, bivstvovanje bivstvujućeg, pokazuje se dakle na početku filozofije kao prisutnost. Obilježje je metafizičkog mišljenja da polazi od prisustvujućeg i da ga predstavlja u njegovoj prisutnosti, da ga izlaže odnosno »stavlja na ogled« kao utemeljena u tom i takvom temelju. Prvo ime temelja u povijesti filozofije je *idea*, izgled. Bivstvujuće je kao prisutno, kao nazočno, utemeljeno svojim izgledom, što će reći da bivstvujuće ima bivstvovanje po svojem izgledu.⁷ Bivstvovanje označuje nazočnost (svega) nazočnog.

⁶ Martin Heidegger, »Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denkens«, u: isti, *Zur Sache des Denkens*, GA, sv. 14, str. 69.

⁷ Usp. Martin Heidegger, »Platons Lehre von der Wahrheit«, u: isti, *Wegmarken*, GA, sv. 9, str. 227-228: »Svaka *idea*, izgledanje nečega, pruža pogled na ono što neko bivstvujuće jest. Otuda 'ideja', starogrčki mišljeno, osposobljava da se nešto može pojaviti u onome što ono jest i da može prisustvovati kao postojano. [...] Stoga se ono što svaku ideju čini idejom, platonovski rečeno, ideja svih ideja, sastoji u omogućavanju vidljivosti pojavljivanja sveg prisustvujućeg.«

Mislilac koji je bivstvovanje bivstvujućeg razabrao iz bivstvenosti bivstvujućeg kao nazočnosti (svega) nazočnog bio je Platon. Zato Heidegger odmah nakon prve jednadžbe - *filozofija je metafizika* - postavlja i drugu: *metafizika je platonizam*.⁸ Platonizam je mjeroodavan za cijelu povijest filozofije, tako da je povijest filozofije zapravo povijest platonizma. S formalne strane Heidegger tu konstataciju podupire Nietzscheovim iskazom da je njegova filozofija, odnosno filozofija volje za moći i vječnog ponovnog došašća onog jednakog, preokrenuti platonizam.⁹ Preokretanjem platonizma, to jest metafizike odnosno filozofije, filozofija je, jer je time bila dosegnuta njezina krajnja mogućnost, ušla u svoj kraj. Taj kraj ne znači smrt filozofije, a niti njezino vječno spasenje, nego nešto drugo, naime njezino dovršenje, dovršenje metafizike kao platonizma, odnosno platonizma kao metafizike.¹⁰

Kraj filozofije ne znači njezino vječno spasenje, ali znači svojevrsno *vječno* življenje. Jer volja za moć kao po-

⁸ Martin Heidegger, »Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denkens«, op. cit., str. 63. Usp. Martin Heidegger, *Nietzsche: Der europäische Nihilismus*, GA, sv. 48, str. 296-297: »S Platonovim izlaganjem bivstvovanja kao *idea* započinje dakle meta-fizika. Ona u vremenu što slijedi daje biljeg biti zapadnoeuropske filozofije. Njezina povijest od Platona do Nietzschea povijest je metafizike. [...] S gledišta osnivača metafizike može se stoga također reći: sva zapadnjačka filozofija je platonizam. Metafizika, idealizam, platonizam znače u biti isto.« Za odnos Heideggera i Nietzschea vidi opsežnu studiju: Rita Casale, *L'esperienza Nietzsche di Heidegger tra nichilismo e Seinsfrage*, Napoli 2005.

⁹ Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente 1869/79*, KGW III 3, str. 207. Više o raznim aspektima Nietzscheova odnosa spram Platona vidi minucioznu rekonstrukciju Francesco Ghedini, *Il Platone di Nietzsche: Genesi e motivi di un simbolo controverso*, Napoli 1999.

¹⁰ Poblizhe o tomu Alain Boutot, *Heidegger et Platon: Le problème du nihilisme*, Paris 1987.

sljednji metafizički temelj (premda ne i temelj metafizike) jamči vječno ponovno došašće bivstvovanja bivstvujućeg kao nazočnosti (svega) nazočnog. Sva metafizička predaja, svekoliko nasljeđe filozofije sabralo se tako u bivstvovanje kao volju za moći kao vječno ponovno došašće bivstvenosti bivstvujućeg. »Kraj kao dovršenje označuje tu sabranost.«¹¹ Premda se kraj filozofije pokazuje kao njezino razlaganje, na primjer kao osamostaljivanje znanosti koje su se razvile unutar filozofije kao znanosti same, to je samo privid. Izvitak (*Ausfaltung*) filozofije u samostalne znanosti koje međusobno sve odlučnije komuniciraju, oslanjajući se na kibernetiku kao fundamentalnu znanost, ne znači puko rastvaranje (*Auflösung*), nego legitimno dovršenje filozofije u smislu ozbiljenja njezine posljednje mogućnosti: »Kraj filozofije pokazuje se kao trijumf upravljive (*steuerbaren*) ustanove znanstveno-tehničkog svijeta i tom svijetu primjerena društvenog poretka. Kraj filozofije znači započinjanje svjetske civilizacije utemeljene u zapadnjačko-europskom mišljenju.«¹²

Ako je filozofija prispjela do svojega kraja, to znači da se našla na svojem mjestu (*Ort*). Upravo na tom njezinom kraju je i njezino mjesto. Mjesto je zadobila u »znanstvenosti društveno-djelatnog čovječanstva«.¹³ Filozofija se izvila iz metafizike, napustila svoju trans-empiričnost i postala »empirijskom znanošću o čovjeku«¹⁴, dakle o svemu što čovjeku može biti spoznatljivim predmetom njegove tehnike, pomoću koje se čovjek smješta u svijet

¹¹ Martin Heidegger, *Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denken*, op. cit., str. 71.

¹² Ibidem, str. 73.

¹³ Ibidem, str. 72.

¹⁴ Ibidem.

obrađujući ga na razne načine i ovladavajući njime.¹⁵ To ovladavanje omogućeno mu je upravo znanstvenim otkrivanjem odnosno otvaranjem pojedinačnih regija bivstvujućeg: prirode, društva, duše, povijesti, uma.

A to stubokom mijenja stvari. Slika filozofije se, unatoč njezinu neuobičajenom kraju kao dovršenju (*Vollendung*), takvom dovršenju koje ne znači dostizanje savršenosti ili potpunosti, stubokom mijenja i preokreće. Dakako, preokreće se drukčije nego u Nietzscheovoj filozofiji, u njegovu preokretu platonizma, odnosno metafizike. Nije li tu, unatoč sabbiranju filozofije na kraju metafizike, riječ o upravo temeljnom preokretu, preokretu u temelju?¹⁶

Prisjetimo se znamenite Descartesove slike filozofije. Njemu se filozofija u čuvenom pismu ocu Picotu, prevoditelju njegovih *Načela filozofije* s latinskog na francuski, pokazala na sljedeći način: »Tako je cijela filozofija poput stabla (*arbre*) kojemu su korijeni (*racines*) metafizika, deblo (*tronc*) fizika, a grane (*branches*) koje izrastaju iz tog stabla sve ostale znanosti.«¹⁷ Ono što ponajprije upada u oči usporedimo li tu sliku filozofije s Heideggero-

¹⁵ Usp. Martin Heidegger, *Besinnung*, GA, sv. 66, str. 176: »Tehnika je najviši i najsveobuhvatniji trijumf zapadnjačke metafizike, ona je sama ta metafizika u njezinu širenju bivstvujućim u cjelini.« Više o Heideggeru i pitanju tehnike vidi Jean-Philippe Millet, *L'Absolu technique: Heidegger et la question de la technique*, Paris 2000.

¹⁶ Uz to vidi Jean Beaufret, »La fin de la philosophie comme virage du temps«, u: isti, *Dialogue avec Heidegger*, sv. 3: *Approche de Heidegger*, Paris 1974, str. 217-229.

¹⁷ René Descartes, »Lettré - préface«, AT, sv. IX-2, str. 14. Za Descartesovo određenje metafizike kao korijena vidi Jean-Luc Marion, *Sur le prisme métaphysique de Descartes: Constitution et limites de l'ontothéologie dans la pensée cartésienne*, Paris 1986. Poblizje o Heideggerovu odnosu spram Descartesa vidi Christophe Perrin, *Entendre la*

vom odredbom jest to da u njoj filozofija i metafizika nisu identične. Filozofija je (cjelokupno) stablo, a metafizika je samo njegov dio. Descartes je izjednačuje s korijenom. Metafizika je dakle korijenski, radikalni dio filozofije. Je li tad Heideggerova identifikacija filozofije s metafizikom uopće opravdana? Pitanje je neizbježno, budući da uz predavanje *Kraj filozofije i zadaća mišljenja* postoje još dva Heideggerova predavanja na istu temu, naime prvo *Što je metafizika?* iz 1929.¹⁸ i drugo *Što je filozofija?* iz 1955. godine.¹⁹

U *Uvodu* u predavanje *Što je metafizika?* pisanom 1949. godine²⁰ Heidegger navodi spomenuto Descartesovo pismo Picotu i na temelju njegove slike filozofije pita se u kojem je tlu ukorijenjeno to stablo, odnosno u kakvom je tlu ukorijenjena metafizika kao radikalni dio filozofije. Iz kojeg tla metafizika i cijelo stablo, dakle sva filozofija, prima svoje hranjive sokove i snagu? Što je skriveno u tom

métaphysique: Les significations de la pensée de Descartes dans l'oeuvre de Heidegger, Louvain - Paris 2014.

¹⁸ Posrijedi je nastupno predavanje što ga je Heidegger održao 29. srpnja 1929. godine u auli Univerziteta u Freiburgu. Četrnaest godina nakon njegova održavanja Heidegger je napisao »Pogovor« tom predavanju, a 1949. godine i »Uvod«. Za neposredno svjedočanstvo o predavanju vidi Heinrich Wiegand Petzet, *Auf einen Stern zugehen: Begegnungen und Gespräche mit Martin Heidegger 1929-1976*, Frankfurt/M. 1983, str. 15-19. Više o konačnom uobličanju spisa Franco Volpi, »Che cos'è metafisica?«, u: isti, *La selvaggia chiarezza: Scritti su Heidegger*, Milano 2011, str. 213-230.

¹⁹ Inauguralno izlaganje za filozofsku konferenciju u Normandiji (Cecily-la-Salle) kolovoza 1955. godine. Između ostalih, konferenciji su prisustvovali Gabriel Marcel, Paul Ricoeur, Gilles Deleuze, Beda Alleman, Kostas Axelos. O samoj konferenciji, uz razgovore sa svjedocima, vidi u Dominique Janicaud, *Heidegger en France I-II*, Paris 2001.

²⁰ Martin Heidegger, »Einleitung zu 'Was ist Metaphysik?'«, u: isti, *Wegmarken*, GA, sv. 9, Frankfurt/M. 1976, str. 365-383.

tlu? Što je metafizika, gledana iz tla u kojem je ukorijenjena filozofija? U čemu se temelji filozofija?

Heidegger govori o tlu i temelju metafizike, ali to tlo je zapravo temelj filozofije kao stabla, a ne samo metafizike kao korijena tog stabla. Fundamentalna odredba metafizike, koja proizlazi već iz Aristotelova određenja filozofije,²¹ je ta da ona misli bivstvujeće kao bivstvujeće, da odgovara na pitanje o bivstvujećem kao takvom i u cjelini. Jer metafizika se pita o bivstvujećem kao bivstvujećem, ostaje kod njega i ne obraća pozornost na bivstvovanje, ne prispijeva do bivstvovanja kao bivstvovanja.²² Prema Heideggeru, filozofija se zato ne sabire u svojem temelju, nego ga svagda već upravo metafizikom napušta. No ipak mu nikad ne izmiče. Korijen stabla sve svoje sokove i snage šalje u deblo i grane. Metafizika, korijen, grana se u tlu (temelju), da bi stablo filozofije moglo rasti, niknuti iz tla i napustiti tlo, izviti se iz njega. Filozofija, stablo, raste iz korijenskog tla metafizike, no rast stabla ne može to korijensko tlo nikad preuzeti u sebe odnosno apsorbirati na takav način da bi to korijensko tlo nestalo u stablu kao nešto stablu pripadno, to jest filozofično. Štoviše, korijen se do najtanjih svojih niti gubi u tlu.

Korijenski dio drva, metafizika, daje svoj element i sama sebe u stablo, u filozofiju. Zato element i nije element, odnosno tlo i nije tlo ako nije protkano korijenom,

²¹ O Aristotelovoj odredbi metafizike vidi Pierre Aubenque, *Le problème de l'être chez Aristote: Essai sur la problématique aristotélicienne*, Paris 1977; Karl-Heinz Volkmann-Schluck, *Die Metaphysik des Aristoteles*, Frankfurt/M. 1979.

²² Usp. Gerd Häffner, *Heideggers Begriff der Metaphysik*, München 1974; Dominique Janicaud i Jean François Mattéi, *La métaphysique à la limite*, Paris 1983; Stefan Winter, *Heideggers Bestimmung der Metaphysik*, Freiburg - München 1991.

drugim riječima, ako nije protkano metafizikom kao radikalnim dijelom filozofije.

No stablo i njegov korijen, dakle filozofiju zajedno s metafizikom, napušta ono *mišljenje* koje više ne predstavlja samo ono bivstvujeće kao bivstvujeće, nego nastoji iskusiti sam temelj metafizike, dakle misliti bivstvovanje kao bivstvovanje, istinu samog bivstvovanja. Posrijedi je silazak iz metafizički shvaćena temelja u sam temelj metafizike.²³ U čemu je razlika između metafizičkog temelja i temelja metafizike?

Gledamo li iz metafizike, mišljenje bivstvovanja kao bivstvovanja vraća se u temelj metafizike. No to što se na takav način još pokazuje kao temelj, kaže Heidegger, vjerojatno je, iskusi li se iz njega samoga, nešto drugo, nešto još nerečeno (*das Ungesagte*). Bit metafizike je drugo nego metafizika, bit metafizike nije ništa metafizičko.²⁴

»Mišljenje koje misli na istinu bivstvovanja ne zadovoljava se doduše više metafizikom; ali ono ne misli ni protiv metafizike. Slikovito rečeno, ono ne čupa korijen filozofije. Ono joj okopava temelj i ore tlo. Metafizika ostaje ono prvo filozofije. Ali ono prvo mišljenja ona ne doseže. Metafizika je u mišljenju na istinu bivstvovanja prevladana. Zahtjev metafizike da upravlja nosivim odnosom prema 'bivstvovanju' i da mjerodavno određuje svaki odnos prema bivstvujećem kao takvom biva neprihvatljiv. No to

²³ Poblize o tome Denise Brihat, *De l'être ou rien: Heidegger et la philosophie de l'être*, Paris 1988.

²⁴ Usp. Jean Greisch, *La parole beureuse: Martin Heidegger entre les choses et les mots*, Paris 1987, str. 144: »Bit metafizike nije ništa metafizičko. Samo ukoliko prihvatimo tu paradoksalnu tvrdnju ulazimo u pravu Heideggerovu problematiku, iskušavajući ujedno svu njezinu ekstremnu teškoću. Jedna je od posljedica tog iskaza ta da je metafizika uvijek drugdje (*toujours ailleurs*) nego u glavi i u raspravama profesionalaca metafizike...«

'prevladavanje metafizike' ne odstranjuje i ne uklanja metafiziku. Tako dugo dok čovjek ostaje *animal rationale*, on će biti i *animal metaphysicum*. Tako dugo dok čovjek sebe razumije kao umno biće, njegovoj će naravi, prema Kantovoj riječi, pripadati i metafizika. No mišljenje bi naprotiv moglo, kad bi mu se posrećilo sići natrag u temelj metafizike, su-izazvati (*mitveranlassen*: su-prouzročiti) mijenu (*Wandel*) čovjekove biti, s kojom mijenom bi pod ruku išla preobrazba (*Verwandlung*) metafizike.²⁵

Postoji dakle ono *prvo filozofije* i ono *prvo mišljenja*. Metafizika je bila i ostala ono prvo filozofije. A to znači kao prvo da metafizika nije ono jednako (premda je isto) što i filozofija, a kao drugo da filozofija (premda nije isto što i metafizika), ukoliko je metafizika ono njezino prvo, prpada samoj naravi čovjeka kao metafizičke životinje, kao umnog (živog) bića. Kako onda razumjeti da mišljenje koje prevladava metafiziku, a time i čovjeka kao metafizičku životinju, nije *eo ipso* anti-metafizičko mišljenje?²⁶ To pitanje je značajno za čovjeka kao metafizičku životinju, ali nije prvotno. Prvotno je i prvotnim ostaje pitanje odnosa filozofije i metafizike. Ono sad odgovara Heideggerovu glavnom nastojanju, pitanju odnosa između mišljenja bivstvovanja i filozofije i/ili metafizike.

Dobivamo li odgovorom na pitanje što je metafizika uistinu odgovor na pitanje što je filozofija? Ma kako obrazložili ono bivstvujće, ma kako ga obrazložila metafizika

²⁵ Martin Heidegger, *Einleitung zu »Was ist Metaphysik?*, op. cit., str. 367-368.

²⁶ Značajna je pritom napomena i opomena koju Heidegger izriče Maxu Mülleru 1964. godine (Martin Heidegger, *Briefe an Max Müller und andere Dokumente*, Freiburg - München 2003, str. 47): »Pitanje prevladavanja metafizike je višeslojno i zbog toga ga ne može razriješiti nikakva doktrina. To pitanje se mijenja već prema dimenziji u kojoj se pitanje o bivstvovanju započinje i razvija.«

u različitim epohama povijesti filozofije, bilo kao duh u smislu spiritualizma (idealizma) bilo kao materiju i silu u smislu materijalizma, ili pak kao život, ili kao predstavu, ili kao volju, ili kao supstanciju, ili kao subjekt, ili kao rad, ili kao volju za moći, svaki put se bivstvjuće pokazuje kao bivstvjuće u *čistini (Lichtung)* bivstvovanja. Uvijek kad metafizika na takav ili drukčiji način predstavi bivstvjuće pokazuje se (i) bivstvovanje, prikazuje se u nekoj neskrivenosti (*aletheia*) - kao providni i zato nevidljivi prostor bivstvjućeg. Prikriveno pak ostaje, prema Heideggeru, donosi li bivstvovanje sa sobom takvu neskrivenost, i kako je donosi, ili se naprotiv samo postavlja u metafiziku i nastupa kao metafizika. Je li dakle bivstvovanje ono što čini tlo metafizike i time filozofije? Susreće li se, gledano iz same filozofije, filozofija s bivstvovanjem kao bivstvovanjem tek svojim korijenom, metafizikom? Ili je možda slika o filozofiji kao stablu čiji korijeni su identični s metafizikom, promašena? Promašena ne samo s obzirom na položaj metafizike, na mjesto metafizike u slici drva, nego i s obzirom na filozofiju uopće? Je li filozofija doista stablo života?

U predavanju *Što je to filozofija?*²⁷ Heidegger polazi od same filozofije. Naglasak je tu upravo na filozofiji, a ne više na metafizici kao radikalnom dijelu filozofije. Cilj postavljena pitanja je dospjeti u filozofiju, zadržati se u njoj, postupati na njezin način, dakle filozofirati. Raspravljanje zato mora imati jasan smjer kretanja posred same filozofije, a ne izvan ili okolo nje. Smjer dakle mora biti takav da se ono o čemu raspravlja filozofija tiče nas samih, da nas dodiruje u našoj biti.

²⁷ Martin Heidegger, »Was ist das - die Philosophie?«, u: isti, *Identität und Differenz*, GA, sv. 11, str. 3-26.